

Ur *Fjärde Internationalen* 4/94

Leo Trotskij

I exil i Turkiet 1929 – vad hände och hur?

Inledning

I februari 1929 anlände den ryske revolutionären Leo Trotskij till Turkiet. Han var förvisad ur den stat, Sovjetunionen, som han i hela sitt politiska liv slagits för – inte minst under den ryska revolutionen 1917.

Nu var det Josef Stalin, i spetsen för den alltmer ansvällande och maktfullkomliga byråkratin, som tagit makten i det sovjetiska kommunistpartiet. Trotskij och vänsteroppositionen var ute ur leken i den politiska striden i kommunistpartiet och i staten. Steg för steg skulle Stalin krossa och senare fysiskt utrota all politisk – och annan – opposition.

Hur kunde detta hända? Det är en fråga som Leo Trotskij försökte besvara i denna artikel. Mycket av det Trotskij skrev var avsett för medlemmar i revolutionära organisationer och läsare av radikala tidningar. Här vänder hansig emellertid till en bredare allmänhet i en populärt hållen historieskrivning. För första gången kunde han fritt och obehindrat berätta om kampen inom det sovjetiska kommunistpartiet efter Lenins död 1924.

Ursprungligen publicerades följande artiklar som en serie och publicerades i ett flertal större tidningar runt om i världen, bl a *New York Times* och *Dagens Nyheter*, där de publicerades den 26, 27 och 28/2 samt 1/3. Artiklarna skrevs i Turkiet, alla är daterade den 25 februari 1929 och de sammanställdes i pamfletten *Vad hände och hur?* [ryska: *Tjto i Kak Proizosjlo?*].

I slutet finns en notapparat som kan underlätta läsningen.

Till sist ett varmt tack till Per-Olof Mattsson för granskning av och kommentarer till översättningen.

LGK

1. Så kan det gå!

Sensationen är politikens ofrånkomliga följeslagare. När det gäller min utvisning från Sovjetunionen har denna följeslagare emellertid antagit alltför groteska dimensioner. Dessutom är sensationsmakeriet en fiende till den politik som ställer sig höga målsättningar. Mitt syfte när jag skriver dessa rader är inte att skapa ytterligare sensation, utan tvärtom att ta udden av denna genom att förse den allmänna opinionen med objektiv information – så långt objektivitet kan uppnås i en politisk kamp.

För att dämpa sensationsmakeriet, låt mig redan från början nämna det som man får förutsätta inte är nödvändigt för de läsare som på det hela taget är välinformerade, nämligen att min inställning till oktoberrevolutionen, sovjetmakten, marxismen och bolsjevismen¹ förblir oförändrad. Vi mäter inte den historiska processen med det personliga ödets måttstock.

¹ Bolsjevismen var en tendens inom den marxistiska rörelsen, som organiserades av V I Lenin. Den verkade från 1903 som en fraktion (i motsättning till mensjevikerna) inom Rysslands Socialdemokratiska Arbetarpartiet, inom Andra Internationalen. Den formerades senare till ett självständigt parti, Bolsjevikpartiet, och ledde den ryska oktoberrevolutionen 1917. 1918 bytte de namn till Kommunistiska Partiet (bolsjevikerna) och var 1919 en av initiativtagarna till grundandet av Kommunistiska Internationalen (Komintern). Leo Trotskij blev medlem i bolsjevikpartiet 1917 och betraktade efter Lenins död 1924 Vänsteroppositionen som de riktiga arvtagarna till bolsjevismen. "Gammelbolsjeviker" kallades de som anslöt sig till partiet före Oktoberrevolutionen.

Det är sant att jag nu tillgriper ett sätt att kommunicera med allmänheten som är ganska exceptionellt jämfört med de metoder jag vanligtvis använt mig av under mitt politiska liv. Men detta beror på de exceptionella villkor jag nu lever under.

En lavin av gissningar, påfund och fantasier har satts i rullning kring frågan om mitt personliga öde – något jag inte borde oroa mig särskilt mycket för, om det inte samtidigt negativt påverkade den sak jag kämpar och har kämpat för. Jag har ingen anledning att på något mystiskt sätt dölja mitt personliga öde, framför allt inte då det på ett eller annat sätt bestäms av den allmänna utvecklingen. Tvärtom. I dag mer än någonsin ligger det i mitt intresse att framställa verkligheten sådan den är – inte bara för mina vänner utan också för mina fiender. Min målsättning är inte propaganda utan information.

De villkor jag ställde till pressagenturerna var fullständig frihet att framföra mina åsikter. Mina artiklar skulle publiceras som de var eller inte alls.

Jag skriver detta i Konstantinopel, dit det sovjetiska fartyget Iljitj förde mig den 12 februari från Odessa. Det var inte jag som valde Konstantinopel till uppehållsort, trots påståenden därom i ett antal tidningar. Mina närmaste vänner i Tyskland och Frankrike hade helt rätt när de antog att jag fördes till Turkiet mot min vilja.

Till den turkiske polisofficer som bordade ångaren vid Buyukdere för att kontrollera passagerarnas papper – det fanns inga passagerare på båten förutom min familj och GPU:s² agenter – lämnade jag över följande uttalande för vidare befordran till den turkiska republikens president, Kemal Pasha:³

”President Pasha: Vid Konstantinopels inlopp har jag äran att informera Er om att jag anlänt till den turkiska gränsen, men inte av eget val och den enda anledningen till att jag går över denna gräns är att jag med våld tvingas till det. Jag ber er, Herr President, att motta min reserverade högaktning.

L. Trotskij. 12 februari 1929.”

Eftersom jag trots kraftiga protester utvisades från Sovjetunionen, skulle jag naturligtvis ha föredragit att komma till ett land, vars språk, sociala liv och kultur jag bättre kände till. Men flyktingars intressen går mycket sällan ihop med intressena hos de människor, som sänder dem i exil.

Så var det 1916, när den franska republikens regering tvångsdeporterade mig till Spanien, ett land vars språk jag inte behärskade. Den liberala spanska regeringen under ledning av Señor Romanones gjorde det heller inte möjligt för mig att få tid att lära mig Cervantes språk, utan skyndade sig att arresteras mig utan minsta grund och deporterade mig till motsatta sidan av Atlanten.⁴

Om skadeglädje vore tillåten i politiken, kunde man säga att jag snart skulle 8 en ovanlig sorts tillfredsställelse: Malvy,⁵ radikalernas inrikesminister, som utvisat mig från Frankrike, blev själv snart utvisad från Frankrike av regeringen Clemenceau.⁶ Men mer skulle följa. Chefen

² GPU var en förkortning på den sovjetiska hemliga polisen; andra namn var Tjekan, NKVD, MVD, och KGB.

³ Kemal Atatürk (1881-1938), före 1934 känd som Kemal Pasha, Turkiets president från 1923 ända fram till sin död. Det moderna Turkiets grundare.

⁴ Alvaro Romanones (1863-1950), spansk industriägare och storgodsägare, monarkistisk statsman som förespråkade reformering av monarkin. Trotskij utvisades från Spanien i slutet av 1916, efter mindre än två månaders vistelse i landet. I januari 1917 anlände han till New York, och kom via Kanada (där han internerades) till Petrograd och den pågående ryska revolutionen i maj.

⁵ Louis Malvy, (1875-1949), radikal socialist, inrikesminister 1914-17.

⁶ Georges Clemenceau (1841-1929), socialistisk radikal i sin ungdom, blev en av Frankrikes ledande kapitalistiska politiker, premiärminister 1917-20, huvudarkitekt bakom Versailles-fördraget efter första världskriget. Låg bakom den imperialistiska interventionen mot den unga Sovjetstaten.

för den franska politiska polisen, Monsieur Bidet-”Fauxpas”, vars rapporter låg till grund för min utvisning från Frankrike, arresterades 1918 i Ryssland, då han utförde ett inte alltigenom vänligt sinnat uppdrag. Då han fördes inför mig på krigskommissariatet, svarade Bidet på min fråga, ”Hur kunde detta hända?”, med den vaga, men på sitt sätt magnifika formuleringen: ”*C'est la marche des evenements!*” [Så kan det gå!]

Den epok som inleddes med det senaste världskriget är i allra högsta grad en epok av omvälvningar och tvära politiska vändningar. Vi har bevittnat allt för många överraskningar och fler lär komma under lång tid framöver. I alla kommer polisfilosofens klassiska formulering att vara giltig: ”Så kan det gå!”

Jag vill inte sticka under stol med det faktum att jag betraktar min utvisning ur Sovjetunionen som något annat än historiens sista ord. Det handlar givetvis inte bara om mitt personliga öde. Historiens väg är slingrig och fylld av upp- och nedförsbackar, det är det minsta man kan säga. Men det jag lärt mig av den historiska objektivitetens skola är att man får finna sig i den väg som den faktiska utvecklingen utstakat för en.

Men låt mig först förmedla de fakta som behövs för att kunna förstå vad det var som hände.

I januari 1928 uteslöt det sovjetiska kommunistpartiets femtonde kongress – i själva verket en kongress för byråkraterna i Stalins⁷ fraktion – oppositionen⁸ från partiet och sanktionerade regeringens repression mot den.⁹ Strax efteråt sändes många hundra – och i dag många tusen – medlemmar av oppositionen i exil till olika platser i Sibirien och Centralasien.

Bland dem var Christian Rakovskij, före detta ordförande i Folkkommisariernas Råd i Ukraina och ambassadör i Frankrike, som kan tillgodoräkna sig fyrtio års kamp för arbetarklassens sak i Frankrike, Bulgarien, Rumänien och Ryssland; Karl Radek, en av de mest framstående internationella marxistiska författarna; I. N. Smirnov, fram till arresteringen folkkommissarie och en av de äldsta partibyggar; Smilga, en av oktoberrevolutionens och Röda Armens organisatörer; Preobrazjenskij, en oerhört bildad ekonom, som var ekonomisk rådgivare under förhandlingarna med Frankrike; Muralov och Mratjkovskij, Röda Armens organisatörer och marskalkar under det revolutionära kriget; Beloborodov, folkkommissarie i inrikesministeriet innan han deporterades; Sosnovskij, som med sin penna på ett lysande sätt tjänade partiet som journalist och samhällskommentator; Kasparova, ledare för partiets och Kommunistiska Internationalens arbete bland Österns kvinnor; Boguslavskij, tidigare president i Folkkommisariatets råds ”junior”-råd; o s v.¹⁰

⁷ Josef Stalin (1879-1953), ”gammelbolsjevik”, utsågs till Folkkommisarie för nationalitetsfrågor i den första sovjetiska regeringen och till generalsekreterare för SUKP(b) 1922. Lenin krävde 1923 att han skulle avsättas från posten som generalsekreterare eftersom Stalin utnyttjade den för att byråkratisera partiet och statsapparaten. Efter Lenins död 1924, rörde Stalin steg för steg alla oppositionella ur vägen, däribland Trotskij, tills han blev den verkliga diktatorn under 1930-talet.

⁸ Vänsteroppositionen (bolsjevik-leninisterna) bildades 1923 som en fraktion inom SUKP(b), stalinisterna och andra kallade dess medlemmar för ”trotskister”, en benämning som Trotskij ogillade och oftast satte inom citattecken. Efter Trotskijs exil till Turkiet och genom närmare kontakter med oppositionella grupper i andra länder, bildades Internationella Vänsteroppositionen 1930 som en fraktion inom Komintern och dess partier.

Därefter arbetade den, eftersom den ansåg att Komintern fullständigt sparat ur, för att bygga upp en ny (Fjärde) International. Fjärde Internationalens grundningskongress ägde rum 1938. För vidare läsning se David S Law ["Vänsteroppositionen i Sovjet 1923"](#) *Fjärde Internationalen* nr 4-89 temanumret om Fjärde Internationalens bildande, nr 4-88 samt temanumret om Vänsteroppositionen nr 4-92 (samliga artiklar finns på marxistarkiv.se).

⁹ Trotskij tar miste på när SUKPs femtonde kongress ägde rum. Den hölls i december 1927 och inte i januari 1928; deporteringen av vänsteroppositionens anhängare inleddes i omfattande skala i januari.

¹⁰ Nästan alla dessa ledare för vänsteroppositionen gav vika för trycket från den stalinistiska apparaten, efter att de uteslutits ur partiet och sänts i inre exil. De gjorde upp med sina tidigare åsikter och ansökte också åter om medlemskap. Men trots att de kapitulerade, utsattes de för falska anklagelser, dömdes och avrättades eller fängslades efter Moskva-rättegångarna 1936-38 eller försvann utan rättegång. Karl Radek (1885-1939), Ivan T.

Dessa människors livsverk, och dussintals andra oppositionella som jag inte nämnt, är oupplösligen förbundna med de tre revolutionernas storslagna historia: 1905, februari 1917 och oktober 1917.¹¹ Det personliga ödet för många av dem kan utgöra ämnen för storslagna dramer. Men viktigare ändå är att det knappast går att ifrågasätta att de förvisade politiskt har gjort sovjetrepubliken oändligt mycket större tjänster än de som förvisade dem.

Den plats som utsågs för min exil var Alma-Ata, Kazakstans nya huvudstad, en malariahärjad stad, utsatt för jordbävningar och översvämningar, vid foten av Tjansjan-massivet omkring 150 miles från Moskva. Här tillbringade min fru, min son¹² och jag ett år läsandet böcker – och i den storslagna naturen i området. Det tog från tjugo dagar till en månad eller två – och ibland ännu längre tid – för tidningar och brev att anlända, beroende på årstiden och sinnesstämningen hos myndigheterna i Moskva.

Även om vi för varje steg vi tog mötte hemliga vänner, var vi fullständigt isolerade från invånarna i övrigt, för var och en som försökte ta kontakt med oss bestraffades, ibland mycket hårt. Våra enda kontakter med världen utanför, var genom de jakturer jag och min son företog, åtföljda av GPU-agenter. Då levde vi veckovis nomadliv på saltängarna och de halvt-om-halvt ökenartade stepperna, tältade ute under stjärnorna eller i kirgisiska *kibitkas* och red på kameler. Detta område är berömt för sin rikedom på vildgetter, vildsvin, ankor, gäss och andra villebråd, men också för sina giftiga ormar, skorpioner och spindlar. I januari i år fick jag genom telegram veta att tre tigrar hade visat sig *150 miles* från Alma-Ata och kom upp längs floden Ili från sjön Balkasj. Min son och jag funderade på om vi skulle förklara krig – ett defensivt krig, förstås – eller appellera till Kelloggs anti-krigspakt.¹³ Min son och jag hade ännu inte kommit fram till ett beslut angående de balkasjiska rovdjuren, då nya händelser plötsligt förändrade våra öden.

Det hela började med vår korrespondens. Under de första tio månaderna av exil nådde trots allt hälften av våra brev – även om de censurerades – fram till mottagarna. Brevväxlingen mellan de deporterade var mycket omfattande. Ibland var breven omfattande politiska avhandlingar och reproducerades vida omkring, för att nå landets politiska centra, men även utanför gränserna. De trycktes och spreds på olika sätt. Mot slutet av oktober i fiol skedde en plötslig förändring. Vår kommunikation med liktänkande, vänner och till och med släktingar stoppades hastigt och plötsligt; brev och telegram nådde över huvud taget inte fram. Vi fick

Smilga (1892-1938) och Jevgenij Preobrazjenskij (1886-1937) kapitulerade i juli 1929; Ivan N. Smirnov (1881-1936) kapitulerade i oktober samma år; Michail Boguslavskij (1886-1937), Sergej Mratjkovskij (1883-1936), Alexander Beloborodov (1891-1938), Christian Rakovskij (1873-1941) och Lev S. Sosnovskij (1886-1934) kapitulerade inte förrän 1934; Nikolaj L. Muralov (1877-1937) lämnade oppositionen utan någon formell kapitulation.

¹¹ Revolutionen 1905, då sovjeterna (eller arbetarråden) för första gången växte fram, misslyckades med att störta tsaren. Under revolutionen var Trotskij ordförande för sovjeten i Petrograd. Efteråt fängslades han och sändes i exil till Sibirien. Den första av de båda revolutionerna 1917, februarirevolutionen, ledde till att tsaren störtades och att en pro-kapitalistisk provisorisk regering upprättades. Den stöddes av de nyligen återskapade sovjeterna. Den andra, oktoberrevolutionen, störtade den provisoriska regeringen och skapade en ny regering, som grundade sin makt på sovjeterna, som då leddes av bolsjevikerna.

¹² Trotskijs hustru, Natalia Sedova (1882-1962) och son, Leo Sedov (1906-38), följde frivilligt med Trotskij då han deporterades till Alma-Ata 1928 och följde även med i exilen i Turkiet 1929. Natalia Sedova, som gick med i den revolutionära rörelsen under studentåren, arbetade som direktör för Sovjetryslands museer och konstdepartementet inom utbildningskommisariatet. Leo Sedov, var själv en framstående politiker, redigerade tillsammans med Trotskij Oppositionsbulletinen, och var under flera år medlem av Internationella sekretariatet. Han dog på ett sjukhus i Paris kort efter Fjärde Internationalens grundande under omständigheter som tyder på att han föll offer för GPU.

¹³ Kelloggspakten var ett avtal som 1928 utarbetades av Frank Kellogg (1856-1937), utrikesminister i Förenta staterna. Avtalet förkastade kriget som ett nationellt politiskt instrument. Avtalet undertecknades ursprungligen av femton stater, det ratificerades sammanlagt av sextiotre stater, däribland Sovjetunionen. Trotskijs sarkastiska kommentar uttrycker hans negativa åsikt om såväl avtalet som att Sovjetunionen skrivit under det.

genom speciella kontakter veta att det på telegrafbyrån i Moskva travades hundratals telegram adresserade till mig, framför allt under firandet av oktoberrevolutionen och andra revolutionära högtider. Ringen slöts allt tätare omkring oss.

Man måste hålla i minne att inte bara de vanliga medlemmarna utan också funktionärerna i Stalins partiapparat hade svårt att svälja repressalierna mot oktoberrevolutionens mest framstående personer. De blickades med partitopparnas argument om att hårda tag skulle underlätta den fullständiga enigheten inom partiet och göra det möjligt att arbeta i lugn och ro. Stalins fraktion trodde, eller lovade åtminstone, att trotskisternas aktiviteter skulle upphöra genom att sända oppositionens ledare i inre exil.

Men det var precis vad som inte hände. Året efter den femtonde kongressen var det mest bekymmersamma året under partiets existens. I själva verket var det först efter den femtonde kongressen som breda grupper inom partiet och arbetarklassen verkligen började intressera sig för den pågående kampen i partitoppen och inse att den gällde grundläggande principiella skillnader, eftersom dussintals, hundratals och till och med tusentals människor som var välkända över hela landet, eller åtminstone i sina hemtrakter, distrikt eller fabriker, var beredda på att uteslutas ur partiet och deporteras för sina åsikters skull.

Under 1928 växte oppositionen avsevärt, trots den fortsatta repressionen, framför allt på viktiga industriarbetsplatser. Detta ledde till en intensifiering av repressionen och framför allt förbud mot att de förvisade korresponderade, de fick inte ens meddela sig med varandra. Vi förväntade oss ytterligare åtgärder av samma slag och vi tog inte miste.

Den 16 december anlände en speciell representant för GPU från Moskva. I GPU:s namn vidarebefordrade han ett ultimatum till mig: att göra slut på oppositionens kamp; annars skulle åtgärder vidtas för att fullständigt isolera mig från det politiska livet. Ingenting sades om någon landsförvisning. Så vitt jag kommer ihåg handlade det underförstått om åtgärder inom landet. Jag besvarade detta ultimatum i ett brev adresserat till partiets centralkommitté och Kominterns¹⁴ presidium, där jag förklarade de grundläggande principer jag följde. Det känns nödvändigt att här citera några utdrag ur brevet:

”Kravet på att jag skulle dra mig ur politiken är likvärdigt med att kräva att jag skulle ge upp kampen för den internationella arbetarklassens intressen, en kamp som jag oavbrutet har fört i trettiofå år, under hela mitt medvetna liv. De som försöker framställa denna aktivitet som 'kontrarevolutionär' är de som jag inför den internationella arbetarklassen anklagar för att trampa Marx och Lenins lära i smutsen, för att skada världsrevolutionens historiska intressen, för att bryta med oktoberrevolutionens tradition och arv och för att omedvetet, och därför ännu värre, bana vägen för thermidor.”¹⁵

¹⁴ Komintern (Kommunistiska eller Tredje Internationalen) organiserades under Lenins ledarskap som den revolutionära efterföljaren till Andra Internationalen. Under Lenins tid hölls världskongresserna varje år – de första fyra från 1919-22 – trots inbördeskriget och Sovjetunionens utsatta läge. Trotskij ansåg att besluten från de fyra kongresserna utgjorde en programmatisk hörnsten för Internationella Vänsteroppositionen och Fjärde Internationalen. Den femte världskongressen, som Stalin-Kamenev-Zinovjev fullständigt kontrollerade, hölls 1924, den sjätte världskongressen inte förrän 1928 och den sjunde först 1935. Trotskij betecknade den senare som en ”likvidationskongress”. Den sjunde kongressen var den sista, innan Stalin som en eftergift till de imperialistiska allierade egenmäktigt beslutade att upplösa Komintern. För vidare läsning, se Fernando Claudins tvåbandsverk, *Krisen inom den kommunistiska rörelsen – från Komintern till Kominform*, Bokförlaget Röda Rummet och Förlaget Barrikaden, Surte 1980 (finns på marxistarkiv.se: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#))

¹⁵ Den 9 thermidor (7 juli) 1794, var det datum i den nya kalender som införts under den franska revolutionen, då de radikala jakobinerna under ledning av Robespierre störtades av en högerflygel inom det revolutionära lägre; även om thermidor-anhängarna öppnade en reaktionär politisk period som nådde sin höjdpunkt genom Napoleon Bonapartes maktövertagande den 18 brumaire (19 november) 1799, gick de inte så långt som att återinföra det gamla feodala systemet. Trotskij kallade den konservativa stalinistiska byråkratin för thermidorianisk, eftersom

Jag utelämnar det därpå följande avsnittet i dokumentet, som är en uppräknig av de viktigaste skillnaderna mellan oss när det gäller inhemska och internationella frågor. Längre fram i brevet står följande:

”En period av reaktion kan inte endast inträffa efter en borgerlig revolution utan också efter en proletär. I sex år har vi levt i Sovjetunionen med en ständigt ökande reaktion mot Oktober, som banat vägen för thermidor. Det tydligaste och mest fulländade uttrycket för denna reaktion inom partiet är förföljandet och det organisatoriska utdrivandet av vänsterflygeln.”

”I sitt senaste försök att motstå de öppet thermidorianska inslagen, lever Stalinfraktionen på 'vrakspillrorna' av oppositionens idéer. När det gäller kreativitet är den impotent. Kampen mot vänstern har berövat den all stabilitet. Dess praktiska politik vilar på lös grund; den är falsk, motsägelsefull och ogenomförbar. Den högljudda kampanjen mot högerfaran består fortfarande till tre fjärdedelar av hyckleri och tjänar framför allt som ett kamouflage inför massorna, för att dölja det verkliga utrotningskriget mot bolsjevik-leninisterna.”

Mitt brev avslutades så här:

”I den deklaration vi tillställde [Kominterns] sjätte [världs]kongress... gick vi i svaromål mot anklagelsen om fraktionellt arbete genom att säga att detta bara skulle upphöra om artikel 58,¹⁶ som förrädiskt riktades mot oss, upphävdes och vi själva åter fick bli medlemmar i partiet, inte som ångerfulla syndare, utan som revolutionära kämpar som inte förräder sin fana.”

Och som om jag redan på förhand hade känt till det ultimatum som överlämnades till mig i dag, skrev jag följande, ordagrant återgivet:

”Endast fullkomligt korrumperade byråkrater skulle kunna kräva denna avsvärjelse från revolutionärer' (avsvärjelse från politisk aktivitet, d v s att tjäna partiet och den internationella arbetarklassen).”

”Endast usla renegater skulle kunna avge ett sådant löfte.” ”Jag ändrar ingenting i dessa ord.”
 ”Åt var och en hans beskärda del. Ni tänker fortsätta med era affärer som hjälper klasskrafter som är fiendliga gentemot arbetarklassen på traven. Vi vet vår plikt, och vi kommer fullgöra den till slutet.

L. Trotskij. Alma-Ata, 16 december 1928.”

Leo Trotskij

2. Utvisningen från Sovjetunionen

För att rekapitulera: Jag hade besvarat kravet på att jag skulle upphöra med all politisk aktivitet med att säga att endast korrupta byråkrater skulle kunna ställa sådana krav och att endast renegater skulle gå med på dem. Stalinisterna själva hade knappast förväntat sig något annat svar. Därefter gick en månad utan att något hände. Våra förbindelser med den övriga världen hade fullständigt avbrutits, även de illegala som upprätthållits av unga anhängare, som övervann de största svårigheter och fram till slutet av 1928 omsorgsfullt försåg mig i Alma-Ata med oerhört riklig information från Moskva och andra centra. Under januari i år

han ansåg att dess politik banade vägen för en kapitalistisk kontrarevolution. 1929 och sex år framöver, använde sig Trotskij av jämförelsen med Thermidor som ett kännetecken på när makten går över från en klass till en annan, d v s den borgerliga kontrarevolutionens seger i Sovjetunionen. 1935 förändrade han sin teori, och använde därefter analogin för att beskriva den reaktionära utveckling som ägde rum ”inom revolutionens samhälleliga grundvalar” och som därför inte förändrade statens klasskaraktär.

¹⁶ Artikel 58 i den sovjetiska strafflagen, användes för att bestraffa dem som deltog i kontrarevolutionär aktivitet mot Sovjetstaten. Under Stalin omvandlades den till ett instrument i fraktionskampen för att fängsla, utvisa, bestraffa, eller avrätta de politiska motståndarna.

fick vi bara Moskvas tidningar. Ju mer de skrev om kampen mot högerflygeln,¹⁷ desto säkrare blev vi på att vänstern också skulle angripas. Detta är Stalins politiska metod.

GPU-representanten från Moskva, Volinskij, stannade kvar i Alma-Ata hela denna tid, i väntan på instruktioner. Den 20 januari kom han till vårt hus åtföljd av ett stort antal beväpnade GPU-agenter, som besatte alla in- och utgångar, och överlämnade följande utdrag från dagordningen på GPU:s speciella konferens den 18 januari 1929:

”Gällande: fallet medborgare Trotskij, Leo Davidovitj, under Strafflagens artikel 58:10, åtalad för kontrarevolutionära handlingar, som kommit till uttryck i organiseringen av ett olagligt anti-sovjetiskt parti, vars aktivitet på senare tid haft syftet att framprovocera anti-sovjetiska handlingar och förberedelse av väpnat uppror mot sovjetmakten. Beslut: Medborgare Trotskij, Leo Davidovitj, utvisas från Sovjetunionens territorium.”

När jag ombads att skriva på att jag hade informerats om detta beslut, skrev jag:

”GPU:s beslut, kriminellt till sitt innehåll och illegalt till sin form, har tillkännagivits mig, 20 januari 1929. Trotskij.”

Jag betecknade beslutet som kriminellt, eftersom det anklagade mig för att ha förberett väpnad kamp mot sovjetmakten, en medveten lögn. En sådan formulering, som Stalin behövde för att rättfärdiga min deportering, tenderar i sig att undergräva sovjetmakten på det mest fruktansvärda sätt. För om det vore sant att oppositionen, som leds av människor som hjälpte till att organisera oktoberrevolutionen och bygga upp sovjetrepubliken och Röda Armén, förberedde sig för att med väpnat våld störta sovjetmakten, skulle detta i sig känneteckna en förödande situation i landet.

Om det vore så, skulle till och med den mest avogt inställda kontrarevolutionäre agent från den borgerliga världen tvingas säga:

”Vi behöver inte skynda oss att upprätta ekonomiska förbindelser med Sovjet; det är bättre att vänta och se hur den väpnade konflikten avlöper.”

Lyckligtvis är GPU:s formulering en ren och skär lögn från polisens sida. Vi är helt övertygade om att sovjetmakten fortfarande lever kvar och att den visar en stor anpassningsförmåga. Vår politiska kurs innebär reformer inifrån. Jag tar tillfället i akt att förklara detta inför världen och därigenom åtminstone delvis mildra det hot mot sovjetrepublikens intressen som GPU:s alltigenom falska formuleringar, dikterade av Stalin, innebär. Hur stora de inhemska problemen i Sovjetrepubliken än må vara i dag, och dessa har inte bara uppstått ur de objektiva förhållandena utan också genom den impotenta sicksack-politiken, misstar sig alla de som på nytt ser fram mot sovjetmaktens skyndsamma sammanbrott grovt, liksom de tidigare gjort.

Herr Chamberlain¹⁸ har uppenbarligen inga sådana illusioner. Han går efter mer praktiska kriterier. Om man skall tro på de enträgna reportagen i massmedia, framför allt reportaget i den amerikanska tidskriften *The Nation*, har Herr Chamberlain sagt att fullständiga diplomatiska förbindelser med Sovjetunionens skulle vara fullt möjliga dagen efter Trotskij hade, som han framställde det, ”ställt mot muren”. Denna koncisa formulering hedrar den konser-

¹⁷ Högerflygeln inom SUKP(b), även kallad högeroppositionen. Trotskij var en hårdnackad motståndare mot högerflygelns politik, som han trodde skulle medföra att kapitalismen stärktes i Sovjetunionen. Men han ansåg dess ledare vara kommunister och var mot att de uteslöts ur partiet och partiledningen. Sedan 1923 hade högerflygeln varit i allians med stalinisterna (som Trotskij kallade centrister, eftersom de vacklade mellan reform och revolution) mot Vänsteroppositionen. Kort efter uteslutningen av Vänsteroppositionen hårdnade motsättningarna mellan stalinisterna och ledarna för Högeroppositionen (Bucharin, Rykov och Tomskij). Stalinisterna genomförde 1928 en våldsamt kampanj mot ”högeravvikarna”. Även Högeroppositionens folk strök med under stalinisternas terror.

¹⁸ Austen Chamberlain (1863-1937), konservativ brittisk politiker.

vativa ministrernas temperament, som när han talar om den amerikanska flottan snarare använder vegetarianens språkbruk.

Även om jag inte är betrodd någon diplomatisk makt, vågar jag mig, i sakens eget intresse (och delvis också mitt eget), ändå på att ge den brittiske utrikesministern rådet att inte alltför bokstavligt insistera på sitt krav. Stalin har visat sin beredvillighet att tillräckligt väl uppfylla Herr Chamberlains önskningar genom att utvisa mig från Sovjetunionen. Att han inte gick vidare berodde inte på bristande vilja att vara till lags. Det vore alltför dåraktigt att göra detta till en orsak att försvaga den sovjetiska ekonomin och den brittiska industrin. Dessutom vill jag påpeka att internationella förhållanden grundas på principen om ömsesidighet, reciprocitet. Men detta är ett obehagligt ämne och jag föredrar att lämna det.

I mitt skriftliga svar på att jag kände till GPU:s beslut karaktäriserade jag beslutet inte bara som kriminellt till sitt innehåll, utan också illegalt till sin form. Med detta menade jag att GPU må ställa en person inför valet att lämna landet som en bestraffning om denne accepterar detta, men GPU kan inte förvisa någon som inte går med på detta.

Då jag frågade hur jag skulle bli deporterad och till vilket land, fick jag svaret att jag skulle bli informerad i det europeiska Ryssland av en GPU-representant som skulle möta mig där. Hela nästa dag gick åt för att snabbt packa, nästan bara manuskript och böcker. Våra två fågelhundar, pointers, såg uppjagade på alla de högljudda människorna i det annars så tysta hus hållet. I förbigående vill jag nämna att GPU-agenterna inte var det minsta fientliga. Tvärtom.

I gryningen den 22 januari åkte min hustru, min son och jag, tillsammans med GPU-eskorten, i en buss som körde oss på en väg fylld av tätt packad snö till Kurdajs bergspass. Där möttes vi av kraftiga vindar och kraftig yrsnö. Den starka traktorn som skulle dra oss genom passet, sjönk hel och hållen ner i snöraset tillsammans med de sju motorfordon den drog. Under den kraftiga yrsnön i passet, frös sju män och många hästar ihjäl. Vi fick sätta oss i slädar. Det tog oss mer än sju timmar att resa omkring tjugo miles. Längs den snöfyllda vägen mötte vi många övergivna slädar, deras skaklar stack upp, många laster med material till järnvägen mellan Turkestan och Sibirien som höll på att byggas, många fat med fotogen – allt nersjunket i snön. Människor och hästar hade tagit sin tillflykt till kirgizernas näraliggande vinterläger.

På andra sidan passet steg vi på nytt ombord på en buss, och vid Pisjpek (i dag omdöpt till Frunze) på ett tåg. I Moskvatidningarna vi hittade längs vägen, visades att den allmänna opinionen förbereddes på landsförvisningen av oppositionens ledare.

I Aktjubinsk-regionen fick vi genom telegram reda på att förvisningsorten var Konstantinopel i Turkiet. Jag begärde att få träffa två medlemmar av min familj i Moskva.¹⁹ De fördes till Rjazjsk-stationen och fördes under bevakning till oss. Den nye GPU-representanten, Bulanov, försökte övertyga mig om fördelarna med att åka till Konstantinopel. Men jag vägrade kategoriskt. Bulanov inledde telegramvägen en förhandling med Moskva. Där hade allt förutsetts, förutom möjligheten att jag frivilligt skulle vägra lämna landet.

Vårt tåg dirigeras om, rullas sakta tillbaka längs spåret och stannar slutligen på ett stickspår nära en öde liten station, och där blir det stillastående mellan två bjälkar av tunt trä. Dag efter dag går. Allt fler tomma konservburkar samlas runt tåget. Kråkor och skator samlas till fest i allt större flockar. Det finns inga kaniner runtomkring; en fruktansvärd epidemi hade utrotat dem den hösten. Rävens jaktstig gick därför nattetid rätt till vårt tåg.

¹⁹ De två medlemmar av Trotskijs familj som levde i Moskva var hans yngste son, Sergej Sedov (1908-1937) och Leo Sedovs fru. Sergej, vetenskaplig tekniker, var helt ointresserad av politik. Han arresterades 1934 som en repressalieåtgärd mot Trotskij, och rapporterades ha dött i ett koncentrationsläger efter att ha vägrat ta avstånd från fadern.

Loket och en påkopplad vagn åker dagligen till en större station för att hämta huvudmålet. Influensan härjar i vår vagn. Vi läser om Anatole France och Kljutjetskij's historik över Ryssland. Kylan går ner till minus 53 grader celsius. Vårt tåg rullar fram och tillbaka för att förhindra att hjulen fryser fast i rälsen. Avlägsna radiostationer anropar oss, söker sig fram i etern för nyheter om var vi befinner oss. Vi hör inte deras frågor; vi spelar schack. Men även om vi hade hört dem, hade vi inte kunnat svara; eftersom vi kommit till platsen på natten, visste vi själva inte var vi befann oss – bara att det var någonstans i Kursk-regionen.

På så vis gick tolv dygn. Under tiden fick vi höra om nya arresteringar – flera hundra människor, däribland hundrafemtio medlemmar av ett så kallat "trotskistiskt centra". Bland de tillkännagivna namnen fanns Kavtaradze, före detta ordförande i Folkkommisariernas råd i Georgien; Mdivani, den tidigare sovjetiske handelsrepresentanten i Paris; Voronskij, partiets bästa litteraturkritiker; och Drobnis, en av de mest heroiska personerna i den ukrainska revolutionen. De var alla centrala gestalter i partiet, människor som organiserade oktoberrevolutionen.

Den 8 februari tillkännagav Bulanov:

"Trots Moskvas stora ansträngningar, har den tyska regeringen kategoriskt vägrat inresetillstånd till Tyskland. Jag har fått slutorder på att föra er till Konstantinopel."

"Men jag åker inte dit frivilligt; och jag kommer tillkännage en deklaration med den innebörden vid den turkiska gränsen."

"Det förändrar ingenting; ni kommer hur som helst att föras till Turkiet."

"Då har ni gjort upp med den turkiska polisen om att tvångsdeportera mig till Turkiet."

"Det vet jag ingenting om", svarade han. "Vi utför bara våra order."

Efter tolv dagars stillastående, for vårt tåg på nytt iväg. Det lilla tåget blev allt längre ju större eskorten blev. Under färden, från Pisjpek, fick vi inte lov att lämna vagnen. Nu åkte vi med full fart söderut. De enda stoppen var vid mindre stationer för att fylla på vatten och bränsle. Dessa extrema försiktighetsåtgärder vidtogs skyndsamt eftersom demonstrationerna på centralstationen i Moskva när jag sändes i exil i januari 1928 inte hade glömts bort; demonstranterna hindrade då med våld tåget från att avgå till Tasjkent och det enda möjliga var att i hemlighet deportera mig följande dag.

De tidningar vi fick under färden gav eko av den nya stora kampanjen mot "trotskisterna". Mellan raderna lyste vissa tecken på stridigheterna i partitoppen kring min deportering igenom. Stalin-fraktionen hade bråttom. Och de hade all anledning: det var inte bara politiska svårigheter utan också fysiska. Ångaren Kalinin som skulle föra oss från Odessa hade frusit inne. Isbrytarnas ansträngningar misslyckades. Moskva stod vid telegraftråden och skyndade på det hela. Ångaren Iljitj gjordes snabbt klar.

Vårt tåg anlände till Odessa natten till den 10 februari. Genom fönstret såg jag välkända platser. Jag hade tillbringat sju år av min skoltid i staden. Vårt lok kördes ända fram till ångaren. Det var fruktansvärt kallt. Trots den sena timmen omgavs kajen av GPU-trupper och agenter. Här tvingades vi ta avsked av de två familjemedlemmar som delat fångenskapen med oss under två veckor.

Då vi kikade ut genom tågfenstret på den väntande ångaren, kunde vi inte låta bli att dra oss till minnes en annan båt som en gång hade fört oss till en destination vi inte själva valt. Det var i mars 1917, utanför Halifax i Kanada, då brittiska marinsoldater, inför ögonen på en stor skara passagerare, burit av mig från den norska ångaren Christianiafjord, med vilken jag färdats med alla nödvändiga dokument och visa mot Christiania [Oslo] och Petrograd. Vår familj var den samma då, bara tolv år yngre. Min äldste son var elva, och han bankade sin lilla

näve mot en av de brittiska marinsoldaterna innan jag kunde hindra honom. Genom att göra så hade han naivt hoppats att befria mig och framför allt få mig i vertikal ställning igen. I stället för Petrograd, blev min oförutsedda destination ett koncentrationsläger.

Iljitj, utan last eller passagerare, lade ut ungefär klockan ett på natten. I sextio miles bröt en isbrytare väg för oss. Den kuling som tidigare rasat i området fläktade oss nu bara lätt med sina sista vingslag. Den 12 februari gick vi in i Bosporen.

Till den turkiske polisofficer som på förhand varnats om att ångaren medförde min familj och mig själv, överlämnade jag meddelandet att jag fördes till Konstantinopel mot min vilja. Det var resultatlöst. Ångaren fortsatte på sin kurs. Efter tjugotvå dagars resande, efter att ha tillryggalagt fyratusen mil, befann vi oss i Konstantinopel.

3. Hur kunde detta hända?

Hur kunde detta egentligen hända?

Frågan kan besvaras på två sätt: antingen genom att beskriva de inre mekanismerna bakom kampen mellan de härskande grupperna eller genom avslöja de grundläggande sociala krafterna bakom den.

Båda förhållningssätten är riktiga. Och de utesluter inte varandra ömsesidigt; de kompletterar snarare varandra. För läsaren är det naturligt att först vilja veta hur denna radikala förändring i ledarskapet egentligen gick till, med vilka medel Stalin lyckades bli herre över partiapparaten och rikta den mot andra. Jämfört med den grundläggande frågan om klasskrafternas styrkeförhållanden och de olika stadierna i revolutionens utveckling, är frågan om personliga grupperingar och sammansättningar bara av andrahandsvärde. Men inom dessa ramar är den fullkomligt berättigad. Och den måste besvaras.

Vad är Stalin? Om man skall göra en koncis karaktärisering måste man säga: han är den mest framstående medelmåttan i vårt parti. Han har begåvats med ett praktiskt handlag, en stark vilja och är envis som en åsna när det gäller att få igenom sin vilja. Hans politiska vision är oerhört trångsynt. Och hans teoretiska nivå är lika primitiv. Hans ihoprefsade arbete, *Leninismens grunder*, i vilken han gjorde ett försök att ge partiets teoretiska traditioner sin beskärda del, är fylld av elementära fel. Hans okunnighet i utländska språk – han kan inte ett enda – gör att han bara får andrahandsinformation om det politiska livet i andra länder. Hans tänkande är svårartat empiriskt och fullkomligt tomt på kreativ fantasi. För den ledande kretsen inom partiet (i vidare kretsar var han helt okänd) tycktes han alltid bestämd att spela andrahands- eller ännu mer underordnade roller. Och det faktum att han i dag spelar den ledande rollen är inte så mycket en avspeglning av hans egen personlighet, som en karaktärisering av den nuvarande övergångsperioden som kännetecknas av ett instabilt jämviktsläge. Med Helvetius²⁰ ord:

”Varje tid har sina stora personligheter och om dessa saknas, uppfinns de.”

Liksom alla empiriker är Stalin motsägelsefull. Han handlar på grundval av impulser och utan perspektiv. Hans politiska kurs är en sick-sack-linje. För varje tvärvändning finner han på en för ändamålet passande teoretisk banalitet, eller överlåter åt andra att göra det. Han äger en extraordinär oceremoniell inställning till fakta och människor. Han finner det aldrig pinsamt att i dag kalla något vitt, som i går var svart. Man kan utan svårigheter sammanställa en förbluffande tjock katalog med Stalins motsägelsefulla uttalanden. Jag citerar bara ett av dem, som dessutom passar bättre i en tidningsartikel än andra. Jag ber på förhand om ursäkt för att exemplet berör mig personligen. På senare år har Stalin koncentrerat sitt arbete på vad som

²⁰ Claude Adrien Helvetius (1715-1771), fransk upplysningsfilosof.

kallas avglorifiering av Trotskij. En ny historieskrivning över oktoberrevolutionen har hastigt utarbetats, jämte en historik över Röda Armen och en ny partihistoria.

Stalin gav signal om att se över den rådande uppfattningen genom att den 19 november 1924 förklara att: ”Trotskij spelade och kunde inte ha spelat någon speciell roll i partiet eller i oktoberupproret.” Han började upprepa detta påstående så ofta han bara kunde. Stalin påmindes om en artikel som han själv hade skrivit på revolutionens första årsdag. Artikeln sade bokstavligen: ”Hela arbetet med att praktiskt organisera upproret utfördes under den omedelbara ledningen av ordföranden för Petrograd-sovjeten, Trotskij. Man kan med säkerhet säga att partiet principiellt och främst har Trotskij att tacka för garnisonens snabba övergång till sovjetens sida och den kompetenta organiseringen av Militärrevolutionära kommitténs arbete.”

Hur tog sig Stalin ur denna pinsamma självmotsägelse? Mycket enkelt: genom att intensifiera strömmen av invektiv mot ”trotskisterna”. Det finns hundratals exempel på detta. Hans kommentarer om Zinovjev och Kamenev²¹ är anmärkningsvärda för sina likaledes uppenbara motsägelser. Och man kan lugnt luta sig tillbaka i övertygelsen om att Stalin inom den närmaste framtiden kommer att börja, på det mest giftiga sätt, uttrycka samma omdömen om Rykov, Bucharin och Tomskij,²² som han hitintills har avfärdat som elakt förtal av oppositionen.

Hur vågar han inlåta sig på sådana flagranta motsägelser? Svaret är att han håller sina tal eller skriver sina artiklar först när hans motståndare berövats alla möjligheter att svara. Stalins polemik är bara ett försenat eko av hans organisatoriska teknik. Stalinismen kännetecknas framför allt av att partiapparaten är självgående.

Lenin kommenterade i sitt så kallade testamente²³ två kännetecknande drag hos Stalin: grovhet och illojalitet.²⁴ Men dessa utvecklades till fullo först efter Lenins död. Stalin anstränger sig att skapa en så giftig atmosfär som möjligt i den inre partikampen med avsikt att ställa partiet inför splittringens fullbordade faktum.

²¹ Grigorij Zinovjev (1883-1936) och Leo Kamenev (1883-1936) var båda ”gammelbolsjeviker” som innehade höga poster under Lenins tid. Zinovjev var ordförande för Komintern (1919-26) och Kamenev var Lenins ställföreträdare. Tillsammans med Stalin inledde de korståget mot ”trotskismen” 1923. 1926-27 bildade de ett block tillsammans med Trotskij mot Stalin (Förenade Oppositionen). De utslöts från SUKP(b) 1927, kapitulerade inför Stalin och blev åter medlemmar. 1932 utslöts de på nytt, kröp åter till korset, men dömdes till tio års fängelse 1935. 1936 åtalades de vid den första skådeprocessen i Moskva och avrättades.

²² Alexej Rykov (1881-1938), Nikolaj Bucharin (1888-1938) och Michail Tomskij (1886-1936) var också ”gammelbolsjeviker” med årtionden av revolutionär verksamhet bakom sig. De bildade tillsammans med Stalin ett block mot Vänsteroppositionen 1923-28. Rykov valdes 1917 till kommissarie i Inrikeskommissariatet och efter Lenins död till ordförande i Folkkommisariernas råd (1924-30). Bucharin var redaktör för Pravda 1918-29 och ordförande för Komintern 1926-29. Tomskij var mest känd som ledare för de sovjetiska fackföreningarna. Alla tre kapitulerade för Stalin 1929 och fick därefter bara underordnade roller, men detta räddade dem inte. Tomskij begick självmord under Moskvarättegången 1936, och Rykov och Bucharin avrättades efter att ha blivit dömda vid rättegången 1938.

²³ Lenins testamente skrevs i december 1922 och januari 1923 och innehöll hans slutgiltiga omdömen om de sovjetiska ledarna. Eftersom Lenin krävde att Stalin skulle avsättas som generalsekreterare, undertrycktes det i Sovjetunionen till efter Stalins död (1956).

²⁴ ”Stalin är alltför grov... Därför föreslår jag kamraterna att överväga ett sätt att förflytta Stalin från [generalsekreterarposten] och till den utse en annan person, som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende, nämligen att han är tolerantare, lojalare, hövligare och mer uppmärksam mot kamraterna, mindre nyckfull o s v.” V. I. Lenin *De sista breven och artiklarna*, Arbetarkultur & Progress. Sovjet 1975 ö.a. På marxistarkiv.se: [Sista breven](#)

”Denna kock kommer bara att laga väl pepprade rätter”, varnade Lenin partiet så tidigt som 1922.²⁵ GPU:s dekret med anklagelser om att oppositionen förberedde väpnad kamp är inte Stalins enda ”pepprade” rätt. I juli 1927, d v s då oppositionen fortfarande fanns kvar i partiet och dess företrädare fortfarande satt i centralkommittén, ställde Stalin plötsligt frågan: ”Är oppositionen verkligen mot att Sovjetunionen segrar i det kommande slaget mot imperialismen?”

Det behövs knappast sägas att det inte fanns minsta grund för denna insinuation. Men kocken hade redan börjat tillaga den rätt han kallade artikel 58. Eftersom frågan om oppositionens inställning till försvaret av Sovjetunionen har internationell betydelse, bedömer jag det i sovjetrepublikens intresse vara nödvändigt att citera utdrag ur det tal jag höll som svar på Stalins fråga:

”Låt oss för ögonblicket lämna de skamlösa oförskämpheterna i frågan därhän”, sade jag i mitt tal vid centralkommitténs och den centrala kontrollkommissionens gemensamma plenum i augusti 1927. ”Och låt oss inte nu uppehålla oss vid Lenins noggrannt avvägda karaktärisering av Stalins metoder – 'grov och illojal'. Vi kommer att besvara frågan som den är ställd. Blott de vita gardena²⁶ kan 'vara mot att Sovjetunionen segrar i det kommande slaget mot imperialismen'... Vad Stalin verkligen har i sinnet är en annan fråga, nämligen 'tror oppositionen verkligen att Stalins ledarskap är oförmöget att verkligen leda Sovjetunionen till en seger?'... Ja, oppositionen tror att Stalins ledarskap gör segern svårare.... Alla oppositionella... kommer, i händelse av krig, att ta varje post, vid fronten eller bakom linjerna, som partiet anvisar dem... Men ingen av dem kommer att ge upp sin rätt och skyldighet att kämpa för en korrigerad partiets kurs... För att sammanfatta: för det socialistiska fosterlandet? Ja! För den stalinistiska kursen? Nej!”

Än i dag behåller dessa ord, trots de förändrade omständigheterna, sin fulla kraft och är lika bindande nu som de var då.

Jämte oppositionens påstådda förberedelser för en väpnad kamp och vår påstådda negativa inställning till försvaret av Sovjetunionen, är jag tvungen att rikta uppmärksamheten på en tredje rätt från Stalins specialmeny – anklagelsen om terroristiska handlingar. När jag anlände till Konstantinopel upptäckte jag att vissa obskyra rapporter redan förekommit i världspressen om påstådda terroristiska sammansvärjningar som också innefattade vissa grupper i den ”trotskistiska” oppositionen. Källan till dessa rykten är uppenbar för mig. I brev från Alma-Ata varnade jag ofta mina vänner för att Stalin, eftersom han hade valt sin väg, skulle finna det allt mer brådskande och nödvändigt att upptäcka ”terroristiska sammansvärjningar” bland ”trotskisterna”.

Att tillskriva oppositionen, som leds av en sorts generalstab av erfarna och ansvarskännande revolutionärer, planer på ett väpnat uppror, var en inte särskilt enkel uppgift. Det vore lättare att tillskriva vissa anonyma ”trotskistiska” grupper terroristiska planer. Det är uppenbarligen

²⁵ Det är Trotskij anger för Stalins utnämning till generalsekreterare och Lenins kommentar var 1921. Detta har ändrats i denna utgåva. Stalin utnämndes till generalsekreterare den 3 april 1922, omedelbart efter SUKP(b)s elfte kongress. I Mitt liv, (delar av denna bok finns utgiven på svenska på Bokförlaget Röda Rummet, Stockholm 1983) skriver Trotskij att det var Zinovjev som vid den tionde kongressen 1922 föreslog Stalin som kandidat till posten och att valet av Stalin skedde efter kongressen. Faktum är att Stalin utökade sin organisatoriska kontroll över partiet vid denna kongress. Även om han inte var medlem av sekretariatet då, ersattes dess medlemmar av Stalins anhängare, Molotov, Jaroslavskij och Michailov. När Stalin ingick i sekretariatet 1922, var det som dess ”generalsekreterare” Enligt Robert C. Tucker (*Stalin as Revolutionary*, W. W. Norton 1973) formaliserades den situation som började 1921 vid valen under den elfte kongressen.

²⁶ De vita gardena, eller De vita, kallades de ryska kontrarevolutionära trupperna efter oktoberrevolutionen. Talet Trotskij citerar ur finns återgivet i *The Stalin School of Falsification*, Pathfinder Press, New York 1972. På svenska [Stalins förfalskarskola](#)

så Stalin går fram i dag. Genom att skrika ut en förtida varning till alla som vill lyssna, kanske man inte kan få alla Stalins planer att gå i stöpet, men ändå åtminstone göra hans uppgifter svårare. Det är därför jag gör det.

Stalins kampmetoder är sådana att jag så tidigt som 1926 kände mig tvingad att tala om för honom, under ett möte med politbyrån,²⁷ att han höll på att göra sig själv till kandidat för rollen som revolutionens och partiets dödgrävare. Jag upprepar den varningen i dag med fördubblad emfas. Även i dag är vi helt övertygade om att partiet skall lyckas besegra Stalin – och inte Stalin partiet.

4. Stalins seger

Stalin valdes till generalsekreterare 1922, medan Lenin fortfarande var i livet. Vid den tiden hade posten mer en teknisk än politisk karaktär. Icke desto mindre var Lenin redan då motståndare till Stalins kandidatur.

Det var just med avseende på detta som han talade om en kock med förkärlek för pepprade rätter. Men han lade sig i denna fråga inför de övriga medlemmarna av politbyrån, om än med liten entusiasm: ”Vi får väl prova och se hur det går.”

Lenins sjukdom förändrade fullständigt situationen. Fram till dess hade Lenin stått i maktens centrum, i ledningen för politbyrån. Den andra arbetsnivån, den att genomföra de centrala besluten, överlämnades till Stalin i egenskap av generalsekreterare. Alla de övriga medlemmarna av politbyrån var sysselsatta med sina egna speciella funktioner.

När Lenin försvann från scenen, övergick maktcentrat automatiskt i Stalins händer. Detta sågs som en provisorisk lösning. Ingen föreslog några förändringar, eftersom alla hoppades att Lenin snabbt skulle tillfriskna.

Under tiden arbetade Stalin febrilt med att välja ut sina egna vänner för avancemang inom partiapparaten. Lenin blev, då han hämtat sig från det första slaganfallet och tillfälligt återvände till arbetet 1922-23, förfärad över hur långt byråkratiseringen av partiapparaten fortskridit och hur allsmäktig den verkade i förhållande till partiets medlemmar.

Lenin insisterade på att jag skulle bli hans ställföreträdare i Folkkommisariernas råd och diskuterade med mig om att föra en gemensam kamp mot Stalins byråkratism. Uppgiften var att genomföra denna kamp med minsta möjliga konvulsioner och chocker för partiet.

Men Lenins hälsa blev återigen sämre. I sitt så kallade testamente, skrivet den 4 januari 1923, framhärdade Lenin i rådet att partiet skulle förflytta Stalin från det centrala arbetet på grund av hans illojalitet och tendens att missbruka makten. Men återigen blev Lenin sängliggande. Det provisoriska arrangemanget med Stalin vid rodret togs åter upp. Samtidigt minskade hoppet om att Lenin skulle bli frisk mycket snabbt. Framtidsutsikterna att han skulle tvingas dra sig tillbaka från arbetet helt och hållet förde upp frågan om partiets ledning i förgrunden.

Vid den tiden hade inga åsiktsskillnader av principiell natur ännu tagit form. Den gruppering som gick emot mig hade en mycket personlig karaktär. Zinovjevs, Stalins & co lösenord var ”låt inte Trotskij ta över ledningen av partiet”.

²⁷ Politbyrån (den politiska byrån) var under Lenins tid ett underordnat organ till partiets centralkommitté. Den första politbyrån, som valdes 1919, bestod av Kamenev, Krestinskij, Lenin, Stalin och Trotskij. Det möte Trotskij refererar till hölls den 25 oktober 1926. Då bestod politbyrån av Bucharin, Kalinin, Molotov, Rykov, Stalin, Tomskij, Trotskij, Vorosjilov och Zinovjev. Då Trotskij deporterades 1929, bestod den av Bucharin, Kalinin, Kujbysjev, Molotov, Rudzutak, Rykov, Stalin, Tomskij och Vorosjilov. Bucharin och Tomskij avsattes 1929 och Rykov 1930.

Under Zinovjevs och Kamenevs kamp mot Stalin längre fram, röjdes alla hemligheter från denna tidigare period av deltagarna i sammansvärjningen själva. För det var en sammansvärjning.

En hemlig politbyrå (septemviratet) skapades. Den bestod av alla medlemmarna i den officiella politbyrå förutom mig själv, och dessutom Kujbysjev,²⁸ nuvarande ordföranden för högsta nationella ekonomiska rådet. Alla frågor avgjordes på förhand i detta hemliga centra, vars medlemmar ingått ömsesidiga överenskommelser. De kom överens om att inte polemisera mot varandra, och samtidigt söka efter tillfällen att angripa mig. Det fanns liknande hemliga centra i de lokala organisationerna, och de var underordnade septemviratet i Moskva genom en strikt disciplin. Speciella koder användes i kommunikationerna. Detta var en välorganiserad illegal grupp inom partiet, ursprungligen riktad mot en person. Människor utvaldes för förtroendeuppdrag och ansvariga funktioner i partiet och i staten enligt ett enda kriterium: att de var mot Trotskij.

Under det utdragna ”interregnum”²⁹ som skapats genom Lenins sjukdom, genomfördes detta arbete utan uppehåll, om än försiktigt och i det fördolda; i händelse av att Lenin skulle tillfriskna, så skulle de minerade broarna finnas kvar intakta. Konspiratörerna agerade genom försiktiga antydningar. Kandidaterna till olika uppdrag blev tvingade att gissa vad som förväntades av dem. De som ”gissade rätt” klättrade snabbt upp för stegen. På så vis uppstod en speciell sorts karriärism, som senare fick den folkliga beteckningen ”anti-trotskism”. Genom Lenins död fick konspiratörerna fria händer och kunde komma fram i ljuset.

Partimedlemmar som höjde sina röster i protest mot denna sammansvärjning blev offer i förrädiska angrepp under de mest långsökta förevändningar, ofta rent uppdiktade. Å andra sidan kunde moraliskt opålitliga element av den sort som under de fem första åren av sovjetmakt skoningslöst skulle ha drivits ut från partiet, köpa sig ”livförsäkringar” genom att bara fälla fientliga anmärkningar mot Trotskij. Från slutet av 1923 och framåt, pågick samma arbete i alla Kominterns partier: en del ledare detroniserades och andra utnämndes i deras ställe uteslutande på grundval av deras inställning till Trotskij. En intensiv, artificiell urvalskampanj genomfördes, där inte de bästa valdes utan de mest anpassningsbara. Den generella politiken var att ersätta självständiga och begåvade människor med medelmåttor som bara hade partiet att tacka för sin ställning. Och det högsta uttrycket för denna partiapparats medelmåttighet blev Stalin själv.

Mot slutet av 1923 var tre fjärdedelar av apparaten genomgången och inrättad efter linjerna, redo att föra kampen ute i partiet. Alla sorters vapen stod redo i väntan på signalen till anfall. Så ljud signalen. De två första öppna ”diskussions”-kampanjerna mot mig, på hösten 1923 och hösten 1924, sammanföll – i båda fallen – med att jag blev sjuk. Detta hindrade mig från att bevista alla partimöten.

Under starka påtryckningar från centralkommittén, inleddes genomgången av partimedlemmarna från alla håll samtidigt. Mina gamla åsiktsskillnader med Lenin, som inte bara gick tillbaka till revolutionen utan även världskriget och som sedan länge var uppklarade i vårt gemensamma arbete, drogs plötsligt upp i dagens ljus, förvrängda, överdrivna, och för de oinvidiga i partiet framställda som oerhört viktiga och brännande frågor. Medlemmarna var förbluffade, ur fattningen, uppskrämda. Samtidigt förflyttades urvalsmetoden av personal ner ett steg. Nu blev det omöjligt att inneha en post som fabrikschef, sekreterare i en

²⁸ Valerian Kujbysjev (1888-1935), ”gammelbolsjevik”. Innehade många viktiga poster. Han var en hängiven stalinist innan han blev ledare för landets ”finansdepartement”. Detaljerna kring hans mystiska död är fortfarande inte kända.

²⁹ Interregnum, mellanregering, interimregering; period då det inte finns någon självklar och allmänt erkänd ledare.

fabrikskommitté, ordförande för en distriktsstyrelse, bokhållare eller protokollförare om man inte kunde framställa sig själv som anti-trotskyist.

Jag undvek att gå in i denna strid så länge som möjligt, eftersom det handlade om en principiös sammansvärjning riktad mot mig personligen, åtminstone under det första stadiet. Det stod klart för mig att en sådan strid, så snart den bröt ut oundvikligen skulle vara mycket extrem och under den revolutionära diktaturen skulle den också kunna få mycket farliga konsekvenser. Här är inte tillfället att diskutera huruvida det var riktigt att, till priset av mycket stora personliga eftergifter, försöka upprätthålla grunderna för ett kollektivt arbete, eller om jag skulle ha gått till en allmän offensiv, trots avsaknaden av tillräckliga politiska skäl för en sådan handling. Faktum är att jag trots allt ändå valde det första alternativet, och jag ångrar det inte. Det finns segrar som leder en in i återvändsgränd, och det finns nederlag som banar nya breda vägar.

Även sedan de djupgående politiska skillnaderna hade kommit upp i ljuset, och ställt de personliga intrigerna i bakgrunden, försökte jag hålla dispyten inom ramarna för en diskussion om principer. På så vis försökte jag motverka eller förhindra att frågorna forcerades för att möjliggöra att de stridande opinionerna och förutsägelserna skulle kunna testas mot fakta och erfarenheter.

I kontrast till detta försökte Zinovjev, Kamenev och Stalin, som till en början försiktigt dolde sig bakom de andra två, med hela sin kraft forcera frågan. De ville över huvud taget inte att partiet skulle ra tid att tänka över åsiktsskillnaderna och pröva dem mot verkligheten. När Zinovjev och Kamenev bröt med Stalin, inledde den senare automatiskt samma lögnaktiga anti-”trotskyistiska” kampanj mot dem, med dess oemotståndliga malande kraft, som de tre tillsammans utvecklade under tre års tid.

Det föregående är inte någon historisk förklaring av Stalins seger, utan bara en kortfattad beskrivning av hur segern vanns. Minst av allt är det en klagan över intrigmakeriet. En politisk linje, där orsaken till dess nederlag återfinns i motståndarnas intrigerande, är blind och patetisk. Intrigerande är en speciell sorts teknik för att genomföra en uppgift; den kan bara spela en underordnad roll. Stora historiska frågor får sin lösning genom mäktiga sociala krafters handling, inte småaktigt manövrerande.

Stalins seger uttrycker, i all sin instabilitet och ovisshet, betydande förändringar i förhållandet mellan klasserna i det revolutionära samhället. Det är en seger, eller halvt om halvt en seger, för vissa skikt eller grupperingar över andra. Det är en återspeglning av internationella förändringar som har ägt rum under de senaste åren. Men dessa frågor är så omfattande att de måste behandlas separat.

Jag nöjer mig med en fråga. Trots alla missuppfattningar och förvirringen i världspressen, fientligt inställd till bolsjevismen, i värderingen av de olika stadierna och händelserna i den inre kampen i Sovjetunionen, har den ändå i stort sett lyckats bryta igenom det yttre höljet och kommit in på själva kärnpunkten för denna kamp – nämligen att Stalins seger är en seger för de mer moderata, mer konservativa, byråkratiska, egendomssträvande och nationellt begränsade strömningarna över de strömningar som stöder den proletära internationella revolutionen och bolsjevikpartiets traditioner.

I så måtto har jag ingen anledning att protestera mot det lovordande av Stalins realism som så ofta förekommer i den borgerliga pressen. Hur solid och långvarig denna seger blir och vilken riktning utvecklingen tar i framtiden – det är något helt annat.

5. Vart går Sovjetrepubliken?

Sedan oktoberrevolutionen har denna fråga aldrig lämnat världspressens spalter. För närvarande diskuteras den i samband med min utvisning ur Sovjetunionen, vilket bolsjevismens fiender betraktar som ett symptom på en sedan länge emotsedd ”upplösning”. Att utvisningen inte bara spelar en personlig roll, utan också en politisk kan jag knappast förneka. Jag skulle emellertid inte råda någon att utifrån detta snabbt dra slutsatsen att det är ”början på slutet”.

Det behöver knappast påminnas om att historiska förutsägelser, till skillnad från astronomiska, alltid är villkorliga, och innehåller olika möjligheter och alternativ. Varje exakt förutbestämmdhet vore bara löjlig när det handlar om en strid mellan levande krafter. När man gör historiska förutsägelser är konsten att skilja mellan det möjliga och det omöjliga och skilja ut de mest troliga varianterna från alla dem som är teoretiskt möjliga.

Om man skall vara välgrundad, måste varje svar på frågan om vart den sovjetiska revolutionen är på väg, vara resultatet av en analys av alla de inneboende krafterna och av situationen i världen, vilket revolutionen är en del av. En studie av detta slag skulle kräva en hel bok. I Alma Ata började jag skriva på en sådan bok, och jag hoppas att kunna avsluta den inom en nära framtid.

Här kan jag bara skissera hur man söker sig fram till ett svar på frågan: Är det sant att Sovjetunionen står på randen till undergång? Har landets resurser uttömts? Vad kommer att följa om Sovjet går under – demokrati? diktatur? återinförande av monarkin?

Den revolutionära processens förlopp är mycket mer komplex än en fors. Men i båda fallen är det som kan förefalla att vara en mycket paradoxal förändring av riktningen, faktiskt helt normalt, dvs i enlighet med naturens lagar. Det finns ingen anledning att förvänta sig en schematisk eller ytlig överensstämmelse med sådana lagar. Man måste ta sin utgångspunkt i hur naturen normalt fungerar, vilket i det här fallet avgörs av vattnets hela flöde, den lokala geologiska reliefen, de rådande vindförhållandena, o s v. I politiken innebär detta att man måste kunna se bortom revolutionens högsta uppsving, för att förutsäga möjligheten av och t o m det troliga i plötsliga, ibland utdragna nedgångsperioder; och å andra sidan, i tider av djupaste nedgång, t ex under Stolypins³⁰ kontra-revolution (1907-1910), förmå urskilja förutsättningarna för ett nytt uppsving.

De tre revolutioner som inträffat i Ryssland under det senaste kvartssekklet utgör i själva verket olika stadier i en och samma revolution. Mellan de två första stadierna gick det tolv år; mellan det andra och det tredje – bara nio månader.

De elva årens sovjetiska revolution kan i sin tur indelas i olika stadier, med två huvudavdelningar. Lenins sjukdom och inledningen av kampen mot ”trotskismen” kan, grovt, ses som skiljelinjen mellan dem. Under den första perioden spelade massorna den avgörande rollen. Historien känner inte till någon annan revolution som satt så stora massor i rörelse som under oktoberrevolutionen. Ändå finns det excentriker som betraktar Oktober som ett äventyr. Med detta resonemang, reducerar de det som de själva försvarar till noll och intet. För av vilket värde är ett samhällssystem om det kan störtas genom ett ”äventyr”? I själva verket vilade oktoberrevolutionens framgångar – det faktum att den höll ut under de mest kritiska åren mot en svärm av fiender – på massornas aktiva deltagande och initiativ i städerna och på landsbygden. Det var endast på denna grundval som en regeringsapparat och Röda Armen kunde växa fram. Detta är den viktigaste slutsats som jag kan dra från mina erfarenheter därvidlag.

³⁰ Peter Stolypin (1862-1911), reaktionär tsaristisk politiker, premiärminister efter nederlaget för den ryska revolutionen år 1905. Införde en jordreform, vars syften var att frambringa ett skikt av välbärgade bönder.

Den andra perioden, som medförde en radikal förändring av ledarskapet, kännetecknas av en icke ifrågasättbar minskning av massornas direkta deltagande. Forsen rann återigen i de gamla fårorna. Över och bortom massorna tornar den administrativa apparaten upp sig allt högre. Sovjetstaten blir, liksom armén, byråkratiserad. Avståndet mellan de styrande skikten och massorna växer alltmer. Apparaten får en alltmer självtillräcklig karaktär. Regimens representanter blir alltmer övertygade om att oktoberrevolutionen just genomfördes för att koncentrera makten i deras händer och för att de skulle få en privilegierad ställning.

Jag tror inte att det finns någon anledning att förklara att de verkliga motsättningar som utvecklas i sovjetstaten i dag och som jag pekat på, inte på något vis kan tjäna som argument för ett anarkistiskt ”förkastande” av staten, d v s något enkelt och ofruktbart ”förkastande” i största allmänhet.

I ett anmärkningsvärt brev som rör fenomenet med urartningen i statsapparaten och partiet, har min gamle vän Rakovskij på ett slående sätt visat att en självständig byråkrati, efter erövringen av makten, skiljde ut sig från arbetarklassens miljö och att denna ”frigörelse” till en början bara var funktionell, men sedan blev social.³¹ Naturligtvis utvecklades byråkratin i förhållande till de omfattande förändringarna som skedde i landet. Genom den nya ekonomiska politiken (NEP),³² återkom eller nyskapades ett mycket brett småborgerligt skikt i städerna. De liberala yrkena återuppstod. På landsbygden höjde den rike bonden, kulaken, sitt huvud. Breda sektorer inom ämbetsmannakåren närmade sig, just för att de hade uppstått ovanför massorna, de borgerliga skikten och upprättade familjeband med dem. I allt högre grad såg byråkratin egna initiativ eller kritik från massorna som störande moment. Apparaten lyckades lättare utöva påtryckningar på massorna eftersom, vilket redan nämnts, stämningen av reaktion i massornas psykologi uttrycktes genom en otvetydig tillbakagång på deras politiska aktivitet. Det har på senare tid ofta hänt att arbetarna har fått höra byråkrater eller de nya egendomsägande elementen överlägset och myndigt ryta åt dem: ”Det är inte 1918 längre.” Med andra ord, styrkeförhållandena har skiftat till arbetarklassens nackdel.

Samtidigt med denna process ägde interna förändringar rum i det härskande partiet. Man får inte för ett ögonblick glömma att den överväldigande majoriteten av de miljontals partimedlemmarna i dag bara har en vag förståelse av vad partiet var under den första revolutionsperioden, för att inte tala om den underjordiska förrevolutionära perioden. Det räcker att nämna att 75 eller 80 procent av medlemmarna anslöt sig till partiet först efter 1923. Antalet medlemmar som var aktiva före revolutionen är mindre än en procent. Med början 1923 har partiet på konstgjord väg blivit uttunnat med en hel massa halvråa rekryter, vilkas roll var att tjäna som ett lättpåverkat och formbart material i händerna på den professionella apparaten. Detta dränkande av partiets revolutionära kärna var den nödvändiga förutsättningen för att apparaten skulle kunna besegra ”trotskismen”.

Låt oss här notera att byråkratiseringen av partiet och de statliga organisationerna ledde till en mycket utbredd korruption och egenmäktighet. Våra motståndare pekar på detta med skadefylld glädje. Det vore onaturligt för dem att göra någonting annat. Men när de försöker för-

³¹ Rakovskijs brev till Valentinov skrevs den 6 augusti 1928. Finns översatt till svenska av Per-Olof Mattsson i temanumret om Vänsteroppositionen av tidskriften *Fjärde internationalen* nummer 4-92 (se: [Brev till Valentinov](#)).

³² Den nya ekonomiska politiken (NEP) infördes 1921 och ersatte krigskommunismen, som verkat under inbördeskriget och lett till en drastisk minskning av jordbruks- och industriproduktionen. För att sätta fart på ekonomin efter inbördeskriget, infördes NEP som en tillfällig åtgärd. Därigenom återupplivades delvis frihandeln i Sovjetunionen och utländska koncessioner tilläts vid sidan av de nationaliserade och statligt kontrollerade delarna av ekonomin. NEP-männen, som var de stora vinnarna, sågs som den potentiella basen för kapitalismens återinförande. NEP efterföljdes 1928 av den första femårsplanen och den efterföljande tvångskollektiviseringen av jorden, även om Stalin fram till 1930 fortsatte att hävda att NEP fortfarande gällde.

klara dessa fenomen med avsaknaden av en parlamentarisk demokrati, räcker det att svara med att peka på den långa raden av ”Panama-affärer”, som började med den som, även om den inte var den första, blivit en nedsättande term för allt av detta slag, och som slutade med den senaste ”Panama-affären”, Paris-tidningen *Gazette* och den förre franske ministern Klotz.³³ Om någon tänker påstå att Frankrike utgör ett undantag och att t ex korruption bland politiker och regeringstjänstemän i Förenta staterna är okänt, skulle vi göra allt för att förstå dem.

Men låt oss återvända till ämnet. Majoriteten inom den ämbetsmannakår som har rest sig över massorna är djupt konservativ. De är benägna att tro att allt som behövs för det mänskliga välbefinnandet redan är gjort, och att betrakta var och en som inte erkänner detta som sin fiende. Dessa elements inställning till oppositionen är i grunden hatisk; de anklagar oppositionen för att genom att föra fram kritik ha utsått missnöje bland massorna mot dem själva, för att ha undergrävt regimens stabilitet och för att ha hotat Oktobers landvinningar med den ”permanenta revolutionens”³⁴ spöke. Detta konservativa skikt, som utgör Stalins mäktigaste stöd i hans kamp mot oppositionen, förefaller att röra sig allt längre högerut, i riktning mot nya egendomsägande element, än Stalin själv eller den innersta kärnan i hans fraktion. Därav den pågående kampen mellan Stalin och högerflygeln; därav också de kommande nya utrensningarna i partiet, inte bara av ”trotskister”, vilkas antal avsevärt har ökat efter uteslutningarna och deporteringarna, utan också av de mest urartade elementen inom byråkratin. På detta vis har Stalins halvhjärtade politik utvecklats i en rad sick-sack-svängar. Detta har lett till att de två flyglarna inom partiet, högern och vänstern, har vuxit sig starkare – på den styrande centerfraktionens bekostnad.

Även om kampen mot högerflygeln inte avförts från dagordningen, förblir huvudfienden för Stalin, liksom tidigare, vänstern. I dag behöver inte detta längre bevisas. Det var uppenbart för oppositionen för ett tag sedan. Så tidigt som under de första veckornas kampanj mot högerflygeln, skrev jag i ett brev till mina anhängare från Alma-Ata den 10 november förra året, att Stalins taktiska målsättning var att, i det rätta ögonblicket, ”när högerflygeln var tillräckligt uppskrämd, plötsligt rikta elden mot vänstern... Kampanjen mot högern har bara syftet att bygga upp tillräcklig slagkraft för ett nytt våldsamt angrepp mot vänstern. Den som inte inser detta, har inte heller begripit någonting.” Denna förutsägelse besannades snabbare och mer fullständigt än vad man kunde förvänta sig.

När någon som deltagit i en revolution börjar avfalla utan att bryta med det stöd revolutionen har i samhället, tvingas avfällingen kalla nedgången för en uppgång och låtsas att den högra handen är den vänstra. Det är just därför som stalinisterna anklagar oppositionen för ”kontrarevolution” och gör desperata försök att föra ihop motståndarna inom vänstern och högern i samma säck. Samma syften tjänas i dag av användningen av ordet ”emigrerad”. I verkligheten finns det två sorters emigranter i dag: en som drevs bort av det massomfattande

³³ Panama-affärerna var en nedsättande term för korruption som först togs i bruk i slutet av 1800-talet i samband med ett franskt bolag som byggde Panama-kanalen. Dess ekonomiska mellanhanden innefattade svindleri av små investerare och mutor till ministrar, parlamentsledamöter och domare.

I den här åsyftade Panama-affären, 1928-29, var Louis Klotz, före detta fransk finansminister inblandad. Han avgick som senator efter att ha blivit anklagad för checkbedrägerier. Ägaren till Paris-tidningen *Gazette*, Hanau, och hennes medarbetare, anklagades också för bedrägeri.

³⁴ Den permanenta revolutionens teori utarbetades av Trotskij och Parvus vid tiden för den ryska revolutionen 1905. I teorin sägs det att arbetarklassen, trots sin litenhet, även i industriellt efterblivna och underutvecklade länder kan spela den ledande rollen. Även om Lenin och bolsjevikerna anslöt sig till denna uppfattning efter 1917 års revolution, riktade stalinisterna under 1920-talet elden mot den efter att de antagit teorin om socialismen i ett enda land. För vidare läsning, se Trotskij, *Resultat och framtidsutsikter*, Bokförlaget Röda Rummet, Stockholm 1983 (och ”Teorin om den permanenta revolutionen” av Pierre Frank i *Fjärde internationalen*, nr 3-83.

upproret under revolutionen; och den andra, som tjänar som en mätare på de framgångar som de fientligt inställda krafterna till revolutionen haft.

När oppositionen talar om thermidor, och gör en analogi med den klassiska franska revolutionen från det sena 1700-talet, har den i tankarna faran för att – som redan angetts när det gäller fenomenet och tendensen – stalinisternas kamp mot vänsterflygeln kan bli utgångspunkten för en dold förändring av sovjetmaktens sociala natur.

Frågan om thermidor, som spelat en så betydande roll i kampen mellan oppositionen och den härskande fraktionen, kräver ytterligare förklaringar.

Den förre franske presidenten Herriot³⁵ uttryckte nyligen åsikten att sovjetregimen, som under tio hela år grundats på våld, just genom detta faktum utfärdat sin egen dom. Under sitt besök i Moskva 1924, försökte Herriot, som jag förstod det då, inta en mer sympatisk, även om den inte ens då var särskilt tydlig, hållning till sovjeterna. Men nu, då ett årtionde passerat, anser han att tiden är mogen att dra tillbaka sitt stöd för oktoberrevolutionen. Jag erkänner att jag inte förstår radikalens politiska tänkande särskilt väl. Revolutioner har aldrig utfärdat kortsiktiga skuldsedlar till någon. Det tog den stora franska revolutionen tio år att föra landet till bonapartismen,³⁶ inte att inrätta demokrati. Det går ändå inte att ifrågasätta att om jakobinerna inte hade utövat repressalier mot girondisterna och på så vis visat världen hur man radikalt tar itu med den gamla ordningen, hade hela mänskligheten varit ett huvud kortare.³⁷

Den revolution har ännu inte inträffat som inte påverkat mänsklighetens öde. På samma sätt har revolutionen inte alltid bevarat de landvinningar som uppnåtts under dess högsta uppgångsfas. Efter det att vissa klasser, grupper eller individer gjort revolution, börjar andra profitera på den. Bara en hopplös lismare skulle förneka den stora franska revolutionens världshistoriska betydelse, även om den reaktion som kom efter var så djup att den ledde landet till återinsättandet av bourbonerna vid makten. Det första steget på vägen mot reaktion var thermidor. De nya makthavarna och de nya egendomsägarna ville njuta frukterna av revolutionen i lugn och ro. De gamla oförsonliga jakobinerna var ett hinder för dem. De nya egendomsägande skikten vågade ännu inte framträda under sin egen fana. De behövde skydd från jakobinerna själva. De valde för en kortare tid ut vissa jakobinska ledare av andra eller tredje rangen. Dessa jakobiner simmade medströms och banade vägen för Napoleon Bonaparte, som med sina bajonetter och lagar konsoliderade de nya ägandeförhållandena. Vissa thermidoriiska drag, om än helt särpräglade, kan också återfinnas i sovjeternas land. De har på ett slående sätt blivit tydliga under de senaste åren. De som i dag sitter vid makten spelade antingen en underordnad roll under revolutionens första tid, eller var uttalade motståndare mot revolutionen och slöt upp bakom den först sedan den segrat. De tjänar nu främst som täckmantel för de skikt och grupperingar som, samtidigt som de är fientligt inställda till socialismen, är alltför svaga för att genomföra en kontrarevolutionär omstörtning och därför söker en fredlig thermidoriisk omsvängning tillbaka till den väg som leder till ett

³⁵ Edouard Herriot (1872-1957) var ledare för det borgerliga Radikala (eller Radikala Socialistiska) Partiet i Frankrike. Förespråkade klassarbete med arbetarpartierna och var premiärminister i två omgångar.

³⁶ Bonapartism är ett marxistiskt begrepp som beskriver en diktatur eller en regim som är snarlik diktaturen under en period när en klass styre inte är säkrat. Den baserar sig på militären, polisen och den statliga byråkratin, snarare än på parlamentariska partier eller massrörelser. Trotskij såg på 30-talet två sorters bonapartism – borgerlig eller sovjetisk. Hans särskilde den borgerliga bonapartismen från fascismen, även om båda hade funktionen av att upprätthålla det kapitalistiska systemet.

³⁷ Jakobiner var det folkliga namnet på ledarna för den franska revolutionen mot feodalismen. Vänsterjakobinerna (Bergot) leddes av Robespierre och Marat; högerflygeln (Girondisterna) leddes av Brissot; och centristerna av Danton. Vänsterjakobinerna tog över regeringsmakten och genomförde mycket radikala reformer 1793, till dess de störtades året därpå.

borgerligt samhälle; de försöker ”rulla nerför kullen med bromsarna på” som en av deras ideologer framställde det.

Det vore emellertid ett stort misstag att betrakta hela denna process som om den vore fullbordad. Till lycka för en del, men till olycka för andra, är det långt kvar dit. Den historiska analogin är en frestande, men av den orsaken också farlig metod. Att anta att det finns någon särskild cyklisk revolutionslag, som alltid dömer revolutionerna att gå från de gamla bourbonerna till nya, över ett bonapartistiskt stadium, vore ett alltför ytligt tänkande. Varje revolutions utveckling bestäms av den unika kombinationen av de krafter som verkar på den nationella scenen och i hela den internationella situationen. Det är ändå sant att det finns vissa gemensamma drag för alla revolutioner, som gör det möjligt och faktiskt absolut nödvändigt att göra analogier, om vi skall ta del av lärdomarna av det förflutna och inte för varje nytt stadium börja om historien från noll. Det är möjligt att i sociologiska termer förklara varför det finns en tendens till att thermidor, bonapartism och restauration kan återfinnas i varje segerrik revolution värdig namnet.

Vad det hela handlar om är hur starka dessa tendenser är, det sätt på vilket de kombineras, de villkor under vilka de utvecklas. När vi talar om bonapartistens faror, betraktar vi det inte som en på förhand dragen slutsats, som bestäms av någon abstrakt historisk lag. Revolutionens framtida öde avgörs av hur den kamp utvecklas, som de levande krafterna i samhället utkämpar. Det kommer fortfarande att finnas upp- och nedgångar. Hur långvariga de blir avgörs till stor del av situationen i Europa och världen. I en tid som vår, kan bara en politisk rörelseriktning betraktas som fullständigt krossad i sina minsta beståndsdelar, om den misslyckas med att förstå de objektiva orsakerna till att den lidit nederlag; den känner sig som en hjälplös träflisa på floden – om en träflisa kan sägas ha känslor.

6. Är det troligt att en parlamentarisk demokrati ersätter sovjeterna?

”Om sovjetmakten ställs inför växande svårigheter; om ledarskapets kris i diktaturen blir alltmer akut; om faran för bonapartism inte kan uteslutas – vore det då inte bättre att slå in på en demokratisk väg?”

Denna fråga ställs antingen rättframt eller också finns den som ett underliggande tema i en mängd artiklar som rör de senaste händelserna i sovjetrepubliken.

Det är inte min avsikt att här ge mig in i en diskussion om vad som är det bästa eller inte bästa. Mitt syfte är att bringa i dagen vad som är det troligaste, d v s vart den objektiva utvecklingens logik leder. Och jag har kommit till den slutsatsen att vad som är minst troligt, eller mer exakt, vad som är fullständigt uteslutet är en övergång från sovjeterna till en parlamentarisk demokrati.

Många tidningar har artigt och på ett populärt språk förklarat för mig att min utvisning var en följd av att demokratin saknades i Ryssland, och att jag därför inte skall klaga. För det första har jag inte klagat inför någon; för det andra har jag också haft tillfälle att bli utvisad från ett flertal demokratier. Att sovjeternas motståndare betraktar den nuvarande akuta krisen för Sovjetunionens ledarskap som en oundviklig följd av att det råder diktatur – en diktatur som jag givetvis bär det fulla ansvaret för – är helt i sin ordning. I den mest allmänna bemärkelsen är denna observation riktig. Jag är inte på minsta vis beredd, på grund av att jag befinner mig i landsflykt, att göra upp med den historiska determinismen. Men om det inte var en slump att ledarskapets kris växte fram ur diktaturen, växte heller inte diktaturen fram av en slump ur den kortlivade demokrati som ersatte tsarväldet i februari 1917. Om diktaturen har gjort sig skyldig till repressionen och all annan ondska, varför visade sig demokratin maktlös att rädda landet från diktaturen? Och var finns beviset för att det nu vore möjligt att hårt ansätta diktaturen?

För att närmare förklara min uppfattning, måste jag utvidga den geografiska referensramen och åtminstone peka på vissa tendenser i den politiska utvecklingen i Europa sedan kriget, som inte bara var en episod vilken som helst, utan en blodig prolog till en ny era.

Nästan alla de som var ledare under kriget är fortfarande i livet. Majoriteten av dem sade då att det var det sista kriget, att efter det skulle freden och demokratin råda. En del av dem trodde t o m på vad de sade. Men i dag skulle ingen av dem ha djärvheten att upprepa de orden. Varför? På grund av att kriget förde in oss i en period av stora spänningar och konflikter, med en framtid med fler stora krig. I denna timme rusar kraftfulla tåg mot varandra på världsherraväldets spår. Vi kan inte mäta vår epok med artonhundratalets måttstock, som främst var den utvidgade demokratin århundrade. I många aspekter kommer nittonhundratalet att skilja sig mer från artonhundratalet, än hela den moderna historien skiljer sig från medeltiden.

I en Wien-tidning räknade Herriot nyligen upp orsakerna till att demokratin har fått ge vika för diktaturen. Efter den revolutionära maktens installerande i Ryssland och den revolutionära rörelsens nederlag i ett antal länder, har vi bevittnat upprättandet av fascistiska diktaturer i hela södra och östra Europa. Hur kan man förklara att demokratin "altarljus" har släckts? Ibland sägs det att det i det här fallet handlar om efterblivna eller omogna stater. Men denna förklaring gäller knappast för Italien. Men inte ens när den är sann, förklarar den någonting. Under artonhundratalet ansågs en historisk lag gälla, som innebar att alla efterblivna nationer skulle gå upp för demokratin steg. Men varför drivs dessa nationer under nittonhundratalet in på diktaturens väg? Vi tror att förklaringen kan sökas i fakta. De demokratiska institutionerna har visat att de inte kan stå emot trycket av de motsättningar som finns i dag, oavsett om de är nationella eller internationella eller, vilket är vanligast, en kombination av de båda. Oavsett om detta är bra eller dåligt, är det ett faktum.

Gör man en analogi med ett elektricitetsverk, kan man säga att demokratin kan definieras som ett system med proppar och strömbrytare som skydd mot överbelastade strömmar i den nationella eller sociala kampen. Ingen period under mänsklighetens historia har ens tillnärmelsevis varit så överfylld av motsättningar som vår. Ledningarna överbelastas allt oftare på olika håll i det europeiska kraftnätet. Under inverkan av de alltför spänningsfyllda klass- och internationella motsättningarna, går demokratin proppar eller exploderar. Det är framför allt detta kortslutningen för diktaturen handlar om.

Samtidigt ökar motsättningarna inom varje land och i världsskala. Det är knappast någon tröst att denna process bara fatt genomslag i den kapitalistiska världens periferi. Gikt kan börja i lillfingret eller stortån, men snart nog når den hjärtat. Det spelar heller ingen roll hur tillståndet är i de länder där kapitalismen är stark och demokratin har en stark tradition – en fråga vi inte kan gå in på här – det vi hittills har pekat på tror vi kastar tillräckligt ljus över den fråga som ställdes i titeln på denna artikel.

När människor ställer demokratin i motsättning till sovjeterna tänker de oftast bara på det parlamentariska systemet. De glömmer bort frågans andra och avgörande aspekt – nämligen att oktoberrevolutionen banade vägen för den största demokratiska revolutionen i mänsklighetens historia. Konfiskeringen av godsen, det fullständiga avskaffandet av klassprivilegierna och klasskillnaderna i det ryska samhället, tillintetgörandet av den tsaristiska byråkratiska och militära apparaten, införandet av jämställdhet mellan nationerna och nationellt självbestämmande – allt detta var grundläggande demokratiska uppgifter som februarirevolutionen knappt ställde sig innan den överlämnade dem, nästan orörda, åt oktoberrevolutionen att avsluta. Det var just sammanbrottet för den liberala och socialistiska koalitionen, dess oförmåga att genomföra dessa uppgifter, som möjliggjorde sovjetdiktaturen, grundad på en allians mellan arbetarna, bönderna och de förtryckta nationaliteterna. Just

samma orsaker som hindrade vår bräckliga och historiskt försenade demokrati från att genomföra denna elementära historiska uppgift, kommer också förhindra demokratin från att i framtiden verkligen fungera i landet. För under den tid som har gått, har problemen och svårigheterna vuxit sig allt större samtidigt som demokratin försvagats.

Sovjetsystemet är inte bara en form för maktutövning som abstrakt kan jämföras med den parlamentariska. Det är framför allt en ny form för ägandeförhållanden. I grund och botten handlar det om ägandet av jorden, bankerna, gruvorna, fabrikerna och järnvägarna. De arbetande massorna kommer mycket väl ihåg hur aristokraterna, de stora godsägarna, ämbetsmännen, lånehajarna, kapitalisterna och direktörerna var i det tsaristiska Ryssland. I de breda befolkningslagren finns det otvivelaktigt ett mycket legitimt missnöje med den nuvarande situationen i sovjetstaten. Men de vill inte ha tillbaka godsägarna, ämbetsmännen eller direktörerna. Man kan inte overse med sådana "bagateller" genom att bara rabbla upp plattityder om demokrati. Mot godsägarnas återkomst kommer bönderna i dag att kämpa på samma sätt som de gjorde för tio år sedan, till sista blodsdroppen. Den store egendomsinnehavaren kan bara återvända till sina egendomar från exilen gränsle över en kanon, och han måste också tillbringa nätterna vid kanonen. Det är sant att bönderna har lättare att försona sig med kapitalisternas återkomst, eftersom den statliga industrin hittills försett dem med industriprodukter till sämre villkor än köpmännen tidigare gav dem. Detta är, vilket vi i förbigående säger, roten till alla de interna konflikterna. Men bönderna kommer ihåg att godsägarna och kapitalisterna var den gamla regimens siamesiska tvillingar, att de drog sig tillbaka från scenen samtidigt, att de under inbördeskriget stred mot sovjeterna tillsammans, att fabriksägarna tog tillbaka fabrikerna i de territorier som de vita ockuperade, och godsägarna tog tillbaka jorden. Bönderna förstår att kapitalisterna inte skulle komma tillbaka ensamma, utan i sällskap med godsägarna. Det är därför bönderna inte vill ha någon av dem tillbaka. Och häri ligger en mäktig styrka, om än i negativ form, för sovjetregimen.

Saker måste kallas vid sina rätta namn. Vad det hela handlar om är inte att införa någon sorts upplöst demokrati utan om att åter få Ryssland att slå in på den kapitalistiska vägen. Men hur skulle den ryska kapitalismen se ut i sin andra upplaga? Under de senaste femton åren har världskartan förändrats oerhört. De starka har blivit ännu starkare, de svaga ojämförbart svagare. Kampen om världsherraväldet har antagit jättelika proportioner. Denna kamp utspelas på de svaga och efterblivna nationernas benknor. Ett kapitalistiskt Ryssland skulle inte ens få den tredje-rangens ställning som det tsaristiska Ryssland skulle ha fått efter världskriget. I dag skulle den ryska kapitalismen vara en beroende, till hälften kolonial kapitalism utan några framtidsutsikter. Ryssland i andra upplagan, skulle få en ställning någonstans mellan Ryssland i första upplagan och Indien.

Sovjetsystemet, med dess nationaliserade industri och monopol på utrikeshandeln, är, trots alla motsättningar och svårigheter, ett system som värnar om landets ekonomiska och kulturella oberoende. Detta förstod till och med många demokrater, som lockades över till sovjetsidan, inte av socialismen, utan av en patriotism som hade upptagit en del av historiens elementära lärdomar. Till denna kategori hör också många inom den infödda tekniska intelligentsian, liksom den nya skolan av författare som jag, i avsaknad av ett bättre namn, har kallat "medlöparna".

Det finns en handfull impotenta principryttare som skulle vilja ha demokrati utan kapitalism. Men de allvarligt syftande krafter i samhället som är fientligt inställda till sovjetregimen, vill ha kapitalism utan demokrati. De omfattar inte bara de gamla ägarna, som berövats sin egendom, utan också de välbärgade bönderna. När bönderna har vänt sig mot revolutionen, har de alltid kommit bonapartismen till stöd.

Sovjetmakten växte fram som en följd av de jättelika motsättningarna på den internationella och inhemska scenen. Det är hopplöst att tro att liberala eller socialistiska demokratiska ”strömbrytare” skulle kunna motstå dessa motsättningar, som under det gångna kvartsseket aldrig tidigare varit så stora; eller att de skulle kunna ”reglera” de bortdrivna gamla härskande klassernas hämndlystnad och längtan efter att få komma tillbaka. Dessa element kan radas upp längs en lång linje, där köpmännen och industriägarna håller fast kulaken, godsägaren håller fast köpmannen, monarkin klamrar sig fast bakom dem och de utländska kreditgivarna kommer på tampen. Och alla strävar efter att ta täten i landet i händelse av att de segrar.

Napoleon sammanfattade korrekt händelseutvecklingen under den revolutionära eran, som dominerades av extremerna, när han sade: ”Europa kommer antingen att behärras av republikanerna eller kosackerna”. I dag är det riktigare att säga: ”Ryssland kommer antingen att domineras av sovjeterna eller bonapartisterna.”

Vad jag just har sagt antyder att jag inte är helt övertygad om att det finns några absoluta garantier för att sovjetmakten kommer att bli beständig. Om oppositionen hade ansett detta, hade den kamp som vi får mot faran för bonapartismen varit meningslös. Jag är än mindre villig att påstå att sovjetsystemets varaktighet kan förbli opåverkad av den politik som den nuvarande sovjetiska regeringen för. Den bitterhet med vilken vår interna kamp har förts visar helt och fullt hur farlig vi anser att Stalins sick-sackpolitik är för sovjetmakten. Men just det att vi fört denna kamp, vittnar också om att vi inte på långa vägar har en så kallad pessimistisk inställning. Vi drivs av övertygelsen om att sovjetsystemet har stora inneboende reserver och resurser. Oppositionen strävar inte efter att sovjetmakten bryter samman, utan att den stärks och utvecklas.

Våra slutsatser kan formuleras i följande kortfattade förslag:

1. Oberoende av sitt socialistiska uppdrag har sovjetregimen, som främst hämtar sitt stöd ur de mest medvetna delarna av industriarbetarklassen, sina sociala och historiska rötter i de breda befolkningslagrens djup och utgör ett skydd mot en restauration och en garanti för oberoende, d v s en utveckling utan koloniala drag.
2. Den huvudsakliga historiska striden mot Sovjetunionen och den huvudsakliga striden mot det kommunistiska styret, har utkämpats, inte för att ersätta diktaturen med demokrati, utan för att ersätta den nuvarande övergångsregimen med en kapitalistisk, vilken oundvikligen skulle bli en beroende och halvt-om-halvt kolonial kapitalism.
3. Under dessa omständigheter kan en omsvängning över till den kapitalistiska sidan bara genomföras genom ett utdraget och grymt inbördeskrig, som följs av en öppen eller fördold utländsk intervention.
4. Den enda politiska form som denna omstörtning kan anta är en militärdiktatur, en samtida variant av bonapartismen. Men den kontrarevolutionära diktaturen skulle utgöra en språngbräda och en mäktig drivkraft för en ny oktoberrevolution.
5. Oppositionens kamp förs endast och fullständigt inom ramarna för sovjetsystemet; dessutom utgör den en direkt kontinuitet med och en vidareutveckling av bolsjevismens grundläggande politik. Det nuvarande stadiet i denna kamp är inte ”den sista striden”, utan, så att säga, konjunktorellt.
6. Den fortsatta utvecklingen av sovjetsystemet, och därmed också oppositionens vidare öden, är inte bara avhängig inhemska faktorer utan beror i mycket hög grad på hur situationen i världen utvecklas. Hur kommer utvecklingen att se ut i den kapitalistiska världen? Hur kommer de starkaste staterna, som är i behov av att expandera, breda ut sig på världsmarknaden? Vilken form kommer de ömsesidiga relationerna mellan de europeiska staterna att ta

under de kommande åren – och, vilket är avsevärt mycket mer betydelsefullt, hur kommer förhållandena mellan Förenta staterna och Europa, och då främst Storbritannien att se ut?

Det finns en massa profeter, som, utan att tänka efter först, ställer frågan om sovjetrepublikens framtida öde, men som förblir tysta när det gäller det kapitalistiska Europas framtid. Ändå är dessa två frågor, även om de står i motsättning till varandra, oupplösligen förenade.

Översättning: *Lars Gus Kaage*